

ЛІНА КОСТЕНКО – ПЕЙЗАЖИСТ

У статті йдеться про особливість Ліни Костенко бачити природу очима митця, а людину – очима природи.

Ключові слова: *психологія, природа, автор, світ, емоція, мораль, естетика, міфологема.*

В статтє речь идет о способности Лины Костенко видеть природу глазами мастера-лирика, а человека – сквозь призму природы.

Ключевые слова: *психология, природа, автор, мир, эмоция, мораль, эстетика, мифогема.*

This work is about Lina Kostenko's its ability of the landscape writer of object of attention, to see the nature eyes of the master and the person nature eyes.

Key words: *psychology, nature, author, world, emotion, morals, aesthetics, mythology.*

Сьогодні, коли літературознавці зосереджують свою увагу переважно на узагальненні закономірностей розвитку літературного чи загальнокультурного процесу, виникає парадоксальна ситуація, коли зі сфери уваги дослідників дуже часто випадає окремий художній твір як самостійний об'єкт уваги, так само гідний пильного осмислення й серйозного роздуму.

Унікальна природа окремого твору як самодостатнього цілісного феномена передбачає взаємодію множинних культурних кодів і дискурсів. Як продукт естетичної діяльності митця, він містить ту неймовірну, неповторну в іншому варіанті сутність, яка могла з'явитися тільки у просторі даного тексту. Власне, ця нова художня реальність, створена великим майстром, упорядковується таким чином, що оприявнює у своєму мікросвіті образ творця з усіма ознаками її мистецького буття.

Думається, що українська школа аналізу окремого тексту має серйозних представників – Елеонору Соловей і Романа Гром'яка, Григорія Клочека і Володимира Панченка, Миколу Ільницького і Тараса Салигу. Проте потреба вдосконалення інструментарію, необхідність охоплення нюансів індивідуального авторського художнього письма – постійна і невичерпна. Спроба оприявлення цілісного бачення художнього континууму окремої поезії належить й авторці дослідження. Тому наш погляд на

окремий текст як мікроклітину цілісності у сфері поетичного мислення Ліни Костенко зосередимо на одній поезії – «Стояла груша, зеленів лісочок...», яку ми згадували вище. Вона ще не була об'єктом спеціального дослідження у працях літературознавців, котрі досліджували творчість Ліни Костенко в цілому.

Мікроаналіз як проблема стає нашим завданням у пропонованому нижче фрагменті роботи. Якщо йдеться про вектори подальшого осмислення окремих текстів Ліни Костенко як явища автономного, то, зрозуміло, що досягнуті результати мають стати основною для окреслення цілісної концепції поетичного мислення відомої художниці.

Поезія Ліни Костенко – пейзажиста вимагає особливого багатоаспектного прочитання, коли сутність цілості відкривається із самок ритмам, само розгортанням окремого, звичного і зрозумілого на перший погляд. Вчитаймося уважніше у прозору тканину тексту: «Стояла груша, зеленів лісочок. / Стояло небо, дивне і сумне».

Спокій і лагідність тону початкових рядків чарівної мініатюри Ліни Костенко бере читача в полон безповоротно. Особливе, особистісне бачення навколишнього як живого й рівного собі оприявнюється поетесою в поліфонічному просторі, де спілкування tet-a-tet стає не просто можливим, а й необхідним. Художній факт внутрішньої синхронності ритмів людського серця з ритмами буття одухотвореного живого світу визначає довірливу тональність уявного діалогу, трансльованого монологічною формою.

Навряд чи названий текст можна віднести до пейзажної лірики в її традиційному розумінні. Відчуття щонайпервіснішої онтологічної єдності всього живого, притаманне митцеві як ментальна ознака, уможливило зміщення двох самодостатніх екзистенційних площин – світу людини і світу природи – у точці їх перетину, аби там відбувся акт відкриття ліричним «Я» простору мислячої природи. Такий стиль професор Семен Шаховський колись назвав безобразним, жартома нагадуючи про наголос на другому складові. А йшлося тоді про дивно прозорий світ поезії Павла Тичини «Гаї шумлять...».

Що єднає ці віддалені півстолітнім простором рядки двох поетів? Думається, згадка великих талантів криється у здатності бачити природу очима митця, а людину – очима природи. Побачити й почути, зрозуміти й осягнути – ця внутрішня спонука здатна творити атмосферу всеосяжної доброти:

У груші тоненький голосочок...

І хмари йшли, як нетутешній дим.

Інтонація щирого зізнання у приязній любові до світу межує тут з медитаційною силою енергетичного взаємооблагодження двох сутностей – людської й природної.

Справді, у пейзажній поезії Ліни Костенко мистецька реальність повсюдно характеризується єдністю матеріального й духовного, як двох обов'язкових, невіддільних якостей: тут немає бездуховної матерії, як і не уречевленого внутрішнього ідеального змісту. Свідомість ліричного «Я» оприявнюється як внутрішня матеріалізована сутність, а зовнішня реальність є формою, котра субстанціонує внутрішню духовність у густому комплексові почувань, вражень, переживань, випромінюючи цю енергію довкола як власну. Аналіз психологічного акту сприймання мистецького твору реципієнтом засвідчує, що тривкі емоції, викликані певним об'єктом нашої уваги, стають його органічною прикметою.

Поскілки наші враження трансформуються в образ наших внутрішніх станів, психіка фіксує цю залежність як енергію, що її випромінює світ у своїй багатоманітній предметності та проявленості. Лірична героїня пейзажних малюнків Ліни Костенко постійно перебуває в силовому полі цієї енергії. «Поетеса надзвичайно чуйна до того, що в природі діється. У численних її пейзажних творах легко спостерегти, як мова природи стає мовою душі людини... Те, що протікає, відбувається у природі, переноситься на людину як своєрідна осторога скороминущості часу. Тут працюють свої закони аналогій, діють свої емоційні центри».

Якщо зробити спробу визначити основний малярський принцип спілкування поетеси з природою, то пріоритетним, на наш погляд, є засіб персоніфікації. Проте особливість опри явлення словом авторської концепції діалогу «Я» - природа» має виразну особливість: світ природи й людський світ у поетичному просторі Ліни Костенко живуть за одними законами. Обидва світи мають спільні засади буття, почування, мислення. Ця спорідненість визначається фундаментальною пов'язаністю всього суцього у сфері земній і космічній.

Саме на цій основі сформувалася авторська конфігурація взаємодифузії «Я» - не «Я» не як традиційної опозиції, а як артикульованої адекватності двох сфер: «поетичний пейзаж» і «пейзаж душі». Думається, що пантеїзм Лізи Костенко має інший характер, ніж у більшості поетів-пейзажистів, зокрема Михайла Ореста чи Дмитра Павличка, котрі своїм світобаченням десь наближені до поетеси. Він скоріше зрідні світо почуванню Миколи Вінграновського, бо й у Миколи Вінграновського, й у Ліни Костенко в малярських текстах усе спілкується між собою за законом буття явищ одно природного порядку. Аналогія виразна й промовиста, навіть коли в текстах звучать різні мотиви. Микола Вінграновський:

*У синьому небі я висіяв ліс,
У синьому небі, любов моя люба,*

*Я висіяв ліс із дубів та беріз,
У синьому небі з берези і дуба.*

Ліна Костенко:

*Стояли ми одна супроти одної.
Ні з чим не крились, не хотіли йти.*

Справді, в цій поезії Ліни Костенко людину від природи не відділяє жодна межа: емоційне перетікання двох світів має спільний етичний вимір – одиницю доброти як принцип взаємооприявлення в межах авторського художнього світу. Дотриманням високої етики взаємин двох живих світів забезпечується можливість знаку рівності у процесі взаємозбагачення, взаємоосягання. Подолання межі відчуження між двома сутностями у сфері поетичного тексту відбувається не натужно, природно, за законами художньої логіки:

*Ми з нею довго в полі говорили,
не чули навіть гуркоту доріг.
Мої важкі, мої щоденні брили
старий Сізіф тим часом постеріг.*

Як бачимо, поетична подійність окреслена в параметрах зримого сучасного, яке літературознавці визначають формулою «тут і тепер». Динаміка розгортання вищепозначена взаємопроекцією енергій вже названих двох сутностей в параметрах всесвіту. А реальність утворює свої взаємопереплетіння, закорінюючи дійство як екзистенцію, як безперервний ритм артикуляції буття. Все рухається, озвучується, освітлюється, змінюється щомиті. Кожен предмет і явище в оприлюдненій картині авторського світу має своє місце, демонструє свої ознаки, свою процесуальність (Стояла груша, зеленів лісочок. / Стояло небо... І хмари йшли).

Ми вже торкалися питання взаємоспрямованості доброї енергії двох світів у пейзажній поезії Ліни Костенко як принципу творення духовного простору у сфері контексту. Справедливо зауважує професор Тарас Салига: «Той факт, що поетеса впивається красою первісного буття, говорить за себе. Він... окреслює морально-естетичну проблематику її віршів. Навколишній світ своїми природними, чисто натуралістичними, об'єктивними властивостями залежно від своєї постійної змінюваності, здатний надзвичайно ефективно впливати на неї. Але поетеса не просто природу сприймає, оцінює, вона найчастіше нею говорить. У неї природа стає... першим кроком до освоєння життєвої гармонії».

Варто нагадати, що сама Ліна Костенко заманіфестувала динаміку витончення власного бачення довілля в часовому контексті:

*Мене дивує, що в дитинстві
мене нічого не дивувало.*

*Ходив гарбуз по городу.
На яблуні сиділа Жар-птиця.
Під вікном у нас на травичці
жабка, мишка і півник жили в рукавичці.
А тепер – якийсь листочок осінній,
і вже стоїш в потрясінні.*

Повернемося до нашого тексту. Оцінюючи поведінку ліричного «Я» щодо суб'єктів довкілля як таку, що передбачає рівноправність, зазвичай концентруємо увагу на здатності двох суверенних сутностей, котрі мають власну волю й енергію, взаємоурівноважувати ситуацію адекватністю реакції в мить зустрічі з іншим. При цьому в опозиції «своє – чуже» ця реакція транслюється через діалог за принципом «суб'єкт – суб'єкт». У такому разі дійство у сфері тексту набуває характеристики взаємопогляду двох. При цьому кожен суб'єкт цього естетичного діалогу прагне повнокровного оприлюднення у відповідному контексті, енергетичне формує адекватне оточення як умову власного позитивного існування.

Можливість повної реалізації власного «Я», будь-якої речі чи явища в межах тексту передбачає присутність того, «іншого», котрому має відкритися дане «Я», актуалізуючи свої потенції в про вокативні ситуації самоосмислення як реакцію на обставини, запропонований тим, «іншим», з котрим є можливість налагодити особистісний контакт «Я – Ти». Це забезпечує можливість явищу, предмету, живій істоті вступити у процес самоідентифікації через порівняння із зустрічним у межах текстуальної реальності.

Характер духовного зв'язку суб'єктів зустрічі визначається інтенсивністю саморозбудови кожного за рахунок обміну досвідом, перебування у сфері нових, невідомих переживань, поглибленого відчуття часопростору, контурів власної вписаності в нього, законів взаємопорозуміння, котрі збагачують світ новими якостями, набутих у процесі контакту. Згадаймо елегантний монолог із «Вибраного».

«Вечірнє сонце, дякую за день! / Вечірнє сонце, дякую за втому».

Образні переплетіння у своїх досконалих поєднаннях утворюють дивовижну, складну і прозору водночас, тканину особистісного сприйняття всесвіту високоосвіченою і високоталановитою авторкою. Отож, спроба осмислити характер ліричного способу організації цілісної художньої реальності пейзажного тексту Ліни Костенко приводить нас до думки, що категорія авторського «Я» визначає параметри моделі творчого світу Ліни Костенко як відкритої, не консервативної сфери спілкування всіх суб'єктів поетичного дійства. Природа активності ліричного суб'єкта поезії Ліни Костенко позначена особливим темпоритмом. Буття власного духу має кілька проєкцій:

назовні, назустріч іншому шляхом пізнання; всередину, через аналіз власних рефлексій; до цілого світу – стежкою синтезу двох попередніх набутків заради поповнення духовною енергією власної суб'єктивності простору ноосфери.

Усі вектори розвитку поетичної рефлексії центруються навколо авторського «Я» ліричного суб'єкта, котре сприймає імпульси навколишнього, перепускає їхню енергію через себе, посилюючи гіпотетичну сферу нової мистецької матерії як одухотвореної субстанції:

*Готичні смереки над банями буків,
гаркаві громи над країною крон.
Ночей чорнокнижжя читаю по буквах,
і сплю, прочитавши собі Оріон.*

Чи інший приклад:

*Ой, із загір'я сонечко, з загір'я,
із-за далеких марев і морів.
Щоранку йде в холонучі сузір'я
одвічний дим одвічних димарів.*

Як бачимо, сердечне зворушення оприявнюється в архетипічних образах із прадавнім емоційним шлейфом. На наших очах здійснюється акт руду емоції від земного до небесного розширює простір поезії «Стояла груша, зеленів лісочок» за рахунок кількох проєкцій у ще недавнє минуле ліричної героїні: «У груші був тоненький голосочок, / вона в дитинство кликала мене». І в хронотоп значно давнішого, майже недосяжного:

*Удвох ми з нею слухали зозульку.
І хмари йшли, як нетутешній дим.
Сізіф курив свою гіркущу люльку,
йому хотілось бути молодим.*

Переконуємося, що цей гіпотетичний простір поетичного тексту має магічну здатність поєднувати у своїх параметрах явища будь-якого світу, маніфестуючи цим самим силу закону єдності всіх проявів космічного буття, котрі розгорнуті в земному.

Може, варто згадати чи не найскладнішу в плані філософського осмислення хронотопу поезією Ліни Костенко «Чоловіче мій, запрягай коня...», в якій філософський аспект перебування людини в часопросторі власного життя зартикульований у густій реальності, де буттєве, щоденне пронизане струменем ірраціонального настільки переконливо й аргументовано, що кожен мислячий індивідуум впізнає себе.

Як же розгортає ідею одноприродності усього сушого на землі й у всесвіті Ліна Костенко? Як реалізує принцип взаємобуття усього з усім у прихисткові слова?

Персональна причетність авторської ліричної свідомості, яка вбирає імпульси світо буття, оприявнюючи їх у процесі власного переживання в собі, визначає образ і характер світомислення Ліни Костенко. Як ми спостерегли з вищенаведених текстів, зрівноваження усіх суверенних світів, котрі перебувають у межах авторської поетичної рефлексії, - це принцип організації ліричного сюжету, який сповідує Ліна Костенко у своїй малярській творчості. Про це йшлося вище.

Акт самоусвідомлення себе як частинки всесвіту в поетичному текстові здійснюється, як ми вже переконалися, єдино можливим шляхом – оприлюдненням у слові усвідомленої цілісності навколишнього авторським «Я» в ролі дійової особи, навколо якої концентрується подійний, мислительний і оціночний аспект розгортання ліричного сюжету (подійний – Ми з нею довго в полі говорили; Удвох ми з нею слухали зозульку; мислительний – Мої важкі, мої щоденні брили / Старий Сізіф тим часом постеріг; оціночний – Сізіф кури в свою гір куцу люльку, / йому хотілось буди молодим).

Отож, містичне дійство словесній всеоб'ємності відбувається як перехрестя кількох часопросторових площин, оцінок, вражень, переживань, від зближення яких народжується нова якість світу, котра проявляється як життєствердна енергія. Ліричне «Я» Ліни Костенко обирає світ, висловлюючи своє власне враження від реальності, одночасно пізнаючи внутрішній стан іншого. Той, «інший» світ, діткливий і загрожений. Він певною мірою адекватний авторському. Тому найчастіше ці взаємодосягнення глибоко інтимізовані. Ми переконалися в цьому у процесі аналізу тексту «Стояла груша, зеленів лісочок...». Вони, ці взаємоосягнення, транслують етичний зріз співвіднесеності явищ, осіб, речей із довкіллям.

У процесі пильного прочитання поетичного тексту постає ще одне питання: хто формулює етичні закони спілкування в межах мистецької реальності? Виявляється, що найчастіше поетичні тексти сублімують оціночний спектр, як компетенцію діяльного «Я» поетичного суб'єкта, логічно було б простежити, як же міняється цей гіпотетичний світ ліричного «Я» в художньому просторові? Яких якостей набувають суб'єкти спільного дійства в загадковому хронотопі нової реальності? Чи процес набуття кожним нової енергії від спілкування має специфічний канал передачі етичного?

Відкрита система аналізованого тексту не містить матеріалу для відповіді. А от підтекст, проявлений найдовірливішою інтонацією-монологом, багатозначно промовляє мотивом тривоги: беззахисність живого довкілля вражає тим, що вона не помічена ніким, крім автора. Ілюзія діалогу двох живих сутностей вражаюче переконлива, бо вона вихоплена із межової ситуації, коли обидва суб'єкти перебувають у психологічному стані, позначеному

словом «боялась». Зауважмо, що обидва суб'єкти – жіночого роду. Отож, реципієнт одразу потрапляє у струмись переживання стану тих двох «інших». Може, це і є надзавданням поезії.

Текстуальний аналіз твору Ліни Костенко потверджує висновок про максимальну індивідуалізацію позиції суб'єкта авторської свідомості. Напружена внутрішня робота формує позицію поетеси з проєкцією у площину дії «саме тут і саме тепер». При цьому процес спостереження, транслюючи ефект живої реакції на бачене й чує, набуває ознак дії в просторі зустрічей ліричного «Я» зі світом. Природа, оточення ніби впускають це «Я» у свою інтимну, суверенну капсулу, дозволяючи в пориві довіри сповідатися й слухати сповідання. Саме в такій атмосфері момент світоспоглядання стає основою мистецького акту, в котрому світобуття, усвідомлене ліричним «Я», набирає обрисів цілості.

Словесне мистецтво, осмислюючи природу доквілля як реальність з естетичним потенціалом, займає своє місце у спектрі світобуття, стаючи водночас фактором духовного руху, як модусу існування всього сушого. Здатність кожної предметної сутності чи явища, ославлених поетесою, активізувати динамічний потенціал як спосіб самореалізації, забезпечує успіх на шляху пошуку естетичної істини.

Розгорнута послідовність процесу осягнення подійності у тексті забарвлює ліричний твір епічністю. За такої умови фіксована миттєвість раптом заявляє про свою схильність до процесуальності. Модель художнього світу в межах тексту поезії «Стояла груша, зеленів лісочок...» перейнята сильним переживанням, котре пронизує кожен фрагмент освоєної реальності, ніби стягуючи емоційний спектр у єдиний цілісний образ світу, облагороджений приязню, довірою, любов'ю. Ми мали нагоду переконатися, що ілюзія співіснування двох свідомостей у площині мистецької реальності витримана в такому досконалому симбіозові, що абсолютно непомітно лишається межа, грань творчих взаємотрансформацій.

Така сила поетичного «пересотворення світу» дозволяє побачити місце людського мислячого «Я» в доквіллі, в оточенні природи, як життєтворчу силу, котра здатна подолати відчуженість окремих реальностей, об'єднуючи їх у художньому хронотопі в досконалу цілість, не порушуючи при цьому суверенності окремого.

Чого набув цей світ у процесі пересотворення його художником? Що змінилося в часопросторовому ландшафті зафіксованої миті? Що повідомив нам голос, котрий озвучив чи ословив для нас неповторність високого контакту людини й доквілля в унікальному просторві художнього світооприявлення? Ми намагалися осягнути ці питання, аналізуючи світомислительну

концепцію Ліни Костенко – пейзажиста, проте вони мають потенцію оживати стосовно кожного нового тексту. В цьому й криється сила й незбагненність поетичного слова Ліни Костенко.

1. *Костенко Л.В.* Вибране. – К.: Дніпро, 1989. – 558 с., 2. *Панченко В.* Поезія Ліни Костенко. – Кіровоград: БВ, 1997. – 47 с., 3. *Брюховецький В.С.* Ліна Костенко: Нарис творчості. – К.: Дніпро, 1990. – 260 с., 4. *Никанорова О.* «Душа не створить бутафорський плід...» Лірика Ліни Костенко // Никанорова О. Поезії одвічна висота. Літературно-критичні статті. – К.: Рад. письменник, 1986. – С. 84–94.

Я.В. Вільна, д. філол. н., проф.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ТВОРЧИСТЬ І. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО 60-Х РОКІВ У КОНТЕКСТІ ЕСТЕТИЧНИХ ПОШУКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ХІХ СТ. (роль внутрішнього монологу)

У статті розглядається роль внутрішнього монологу в художній прозі письменника на прикладі його першого надрукованого твору «Дві московки», а з тим і аналізується психологізм його прози.

Ключові слова: *художньо-естетичні доміанти, індивідуальний стиль, реалізм, народність, національність, психологізм, внутрішній монолог.*

В статье рассматривается роль внутреннего монолога в художественной прозе писателя на примере его первого опубликованного рассказа «Две московки», а также анализируется психологизм этого произведения.

Ключевые слова: *художественно-эстетические доминанты, индивидуальный стиль, реализм, народность, национальность, психологизм, внутренний монолог.*

The article deals with the role of inner monologue in the writer's first published work "Dvi moscovky" and in that case psychological effect of his prose is analyzed.

Key words: *art-esthetic dominants, individual style, realism, ethnic peculiarities, national peculiarities, psychological effect, inner monologue.*